

رقیب و رفیق

در مقدمه کوتاهی که برای ارائه خلاصه این پانل تهیه شده آمده است: ایران به صورت طبیعی نمی‌تواند بین‌المللی نباشد. بارها و بارها این روندهای بین‌المللی بودند که موقعیت و نیز رژیم سیاسی در ایران را تغییر داده‌اند: اشغال، تجاوز به تمامیت ارضی، تحریم، کودتا و ائتلاف‌سازی آشناترین روش‌های تحدید و تهدید ایران از ناحیه فراملی بوده‌اند. به همین دلیل شرح دشواری‌های ایران بدون توجه به تحولات و تحرکات قدرت‌های رقیب و رفیق ایران، قطعاً ناقص خواهد بود.

این مساله راه را برای چنین سخنران‌ها و نیز سخن‌هایی که باید گفته می‌شد سخت کرده بود. اما پس از گفت‌وگوهای پرشمار ترکیبی دقیق از سخنران‌ها برای طرح این موضوع انتخاب شد. در ادامه نکات طرح شده از سوی این سخنرانان را می‌خوانید:

دکتر مهدی ذاکریان در این پانل درباره دستاوردهای شگرف ایران در صورت آشتی ایران با نمادهای حقوق بشری سخن گفت و تاکید کرد در کنار سه مبحث مفهوم، مضمون و محتوا، مبحث سمبل یا نماد نیز اهمیت شگرفی دارد. به گفته وی تعارض با سمبل‌های حقوق بشری موجب ایجاد چالش‌های گسترده برای یک نظام سیاسی می‌شود. بنابراین، آشتی ایران به عنوان کشوری مدعی در تاریخ حقوق بشر، با نمادهای حقوق بشری که در تعارض با قواعد بنیادین شریعت اسلامی و آداب ایرانی نیستند می‌تواند سبب دستاوردهای بزرگی برای منافع ملی ایرانیان شود.

دکتر حسین جمالی با تصریح بر اینکه دشواری اساسی ایران در عرصه بین‌الملل سیاست خارجی نامتعامل‌گرا و توسعه‌نیافتگی در عصر جهانی شدن است سخن گفت و به همراه تیم پژوهشی همکارش یادآور شد: «یکی از اصلی‌ترین دشواری حیاتی ایران امروز، بحران فزاینده «توسعه‌نیافتگی در روند پرستاب جهانی شدن» است. این بحران، حداقل، در آسیب‌پذیری نظام اقتصادی ایران و عدم پیوند آن با اقتصاد جهانی، مشهود و آشکار است.

اقتصاد ایران و تهدیدهای جهانی

اشاره:

سرزمین و کشور ایران در جایی از کره زمین آرام گرفته که تاریخی شگفت‌انگیز از آمد و شد ایل‌ها، قبایل و شهروندان گرد هم آمده به دلیل زبان مشترک، زادگاه مشترک یا دین مشترک در این آبی خاک زاد و رشد کرده و بالا و پایین‌های بهت‌انگیزی را دیده‌اند.

در یک سده تازه سپری شده نیز سرزمین و کشور ایران با وجودی که هسته مرکزی آن پایدار مانده است اما دگرگونی‌های شگرف برآمده از مناسبات درونی نیروهایی که برای چیره شدن بر دیگران به میدان آمده‌اند و نیز یورش‌های مادی و فکری برخاسته از کینه‌ورزی‌ها و آزمندی‌های دیگران را تجربه کرده است. انقلاب اسلامی ایران در اواخر دهه ۱۳۵۰ شمسی و نیز برافراشتن پرچم شکست از سوی اتحاد جماهیر سوسیالیستی شوروی و نیز یورش تروریستی به آمریکا و جنگ‌های آمریکا در افغانستان و عراق و نیز رخداد‌های مسهور به بهار عربی در همین چهار دهه تازه سپری شده پیرامون ایران را با دگرگونی‌های بزرگ همراه کرده است.

هرکدام از این دگرگونی‌های رخ داده یادشده ایران بر سیاست خارجی ایران و نیز مناسباتش با همسایه‌های بلافصل، همسایه‌های کمی دورتر و در منطقه و نیز در پهنه جهان پیامدهای گسترده و ژرف داشته و نیز این پیامدها ادامه دارد.

ایران اما برای اینکه بتواند از هرکدام از رخدادها بهره‌ای برای گسترش منافع ملی و نیز نگهداری از آب و خاک خود داشته باشد راه‌هایی را که باز کرده رفته و راه‌هایی را نیز بسته است و برآیند این باز و بسته شدن راه‌ها و دادوستدها با دنیا، منطقه و همسایه‌ها این شده که خطرهایی برای اقتصاد و زندگی شهروندان ایرانی از سوی دنیای پیرامون پدیدار شده است.

در پاییز سال گذشته یک همایش بین‌المللی در تهران از سوی انجمن علوم سیاسی ایران برگزار شد که یکی از میزهای آن به موضوع «علم سیاست و مخاطرات بین‌المللی پیش روی ایران» اختصاص داشت.

در این پانل دکتر امین پرتو (دانش‌آموخته دانشگاه تهران و متخصص مسائل سوریه)، دکتر سیدمحمد کاظم سجادی‌پور (مشاور ارشد دکتر ظریف و مدیر دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه)، دکتر حسین جمالی (استاد بازنشسته روابط بین‌الملل در دانشگاه مازندران) و دکتر مهدی ذاکریان (استاد حقوق و سیاست بین‌الملل در دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران) و دکتر میترا راه نجات (دانشگاه علامه طباطبائی) سخن گفتند و دکتر مهدخت ذاکری (مدیر امور بین‌الملل همایش سیزدهم انجمن علوم سیاسی) نیز پرسشگر پانل بود.

اسامی ایران برای رفع تحریم بوده است. منتقدان سیاست منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران، مهم‌ترین هزینه این سیاست را در حوزه اقتصادی و بر اثر تحریم‌ها می‌دانند. دو. هزینه اقتصادی: منتقدان سیاست منطقه‌ای ایران، معتقدند این سیاست هزینه اقتصادی بسیار سنگینی بر کشور تحمیل کرده است. سه. خطر جنگ و سایش نظامی: منتقدان سیاست منطقه‌ای ایران معتقدند این سیاست به جای امن‌تر ساختن ایران خطر دیگری نظامی آن با اسرائیل و عربستان و آمریکا را بیشتر کرده است. برای مثال حملات مکرر اسرائیل علیه اهداف ایرانی در سوریه و عراق و حتی دریای سرخ سبب شهادت بسیاری از نیروهای مقاومت و حتی نیروهای مسلح ایرانی شده است. در یمن، در چند مورد شلیک موشک‌های ضدکشتی از سوی انصارالله به سوی ناوگان نظامی آمریکا هم خطر دیگری نظامی ایجاد کرده بود.

چهار. توسعه‌خواه و قابل بهره‌برداری نبودن: منتقدان سیاست منطقه‌ای ایران معتقدند دستاوردهای منطقه‌ای ایران به رغم قابل توجه بودن، چندان هم قابل بهره‌برداری نیستند. به جز مورد عراق که کشوری ثروتمند و مهم است بقیه اعضای محور مقاومت تنها برای کشور هزینه دارند. یمن و سوریه کشورهایی ویرانه هستند که ثروتی ندارند. لبنان و فلسطین هم به همین گونه هستند. در مورد عراق هم این تصور که از

هزینه‌ها و نتیجه‌های سیاست منطقه‌ای ایران

موضوع مقاله دکتر امین پرتو، آورده‌ها و مخارج سیاست منطقه‌ای ایران بود. به روایت پرتو، سیاست منطقه‌ای ایران در خاورمیانه به‌خصوص همسویی ایران با گروه‌های مقاومت حداقل هفت آورده داشته‌اند که عبارتند از: بازدارندگی، مساعدت به مذاکره احتمالی در آینده، فرصت‌سازی برای آزمایش سلاح‌های ساخت ایران، شکستن خطوط محاصره، تقویت بلوک شیعی، مقابله با تروریسم و تربیت نسل جدیدی از رزمندگان انقلابی.

اما سیاست مزبور هزینه‌هایی هم داشته که اهم آنها به زعم دکتر امین پرتو عبارتند از: یک. تحریم‌ها: تحریم‌های یکجانبه آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران، تا حد زیادی با اجرایی شدن برجام کاهش یافت و بی‌اثر شد. اما با خروج آمریکا از برجام این تحریم‌ها به خصوص در حوزه نفتی و بانکی به جای خود بازگشت و فشار اقتصادی سنگینی بر کشور وارد کرد. آمریکا مجموعه‌ای از علل خروج خود از برجام را (به جز مسائل داخلی برجام که به موضوع هسته‌ای مرتبط است) به اقدامات منطقه‌ای ایران مربوط کرده است.

سیاست منطقه‌ای ایران در لبنان، فلسطین، عراق، سوریه و یمن در راس سلسله خواست‌های ۱۲گانه آمریکا در قبال جمهوری

اما پرسش اساسی این است که چه عامل تعیین‌کننده‌ای، موجب این بحران شده و راه برون‌رفت از آن چیست؟

به نظر می‌رسد «چالش‌گری و مبارزه‌طلبی با نظام بین‌المللی به همراه تعامل محدود و موردی» موجب اختلال جدی در روند توسعه‌گرایی ایران کنونی و البته ایران بعد از انقلاب شده است. راه برون‌رفت از این وضعیت، اصلاح رفتار بین‌المللی دولت - ملت ایران است که به صورت مستقیم و غیرمستقیم، مقوله توسعه را تحت تاثیر قرار خواهد داد. راه‌حل مناسب، «حل‌وفصل همه‌جانبه مسائل بین‌المللی است که ناظر بر «رفتار بین‌المللی متعامل فراگیر» است. توسعه در عصر جهانی شدن، مقوله‌ای «جهانی» است که تنها با همگرایی و حتی ادغام در اقتصاد جهانی به دست می‌آید. براساس تجارب کشورهای در حال توسعه و ایران، رفتار بین‌المللی متعامل فراگیر، متناسب و متناظر با این همگرایی و ادغام است که بستر و زمینه کارآمدی سیاست‌های توسعه را فراهم می‌سازد. هرگونه ستیزه‌گری و مبارزه‌جویی با هنجارها و قواعد حاکم بر نظم بین‌المللی مستقر، در تعارض با همگرایی و در نتیجه توسعه‌گرایی نوین (توسعه‌گرایی در عصر جهانی شدن) است. از این‌رو، تنها سیاست خارجی و رفتار بین‌المللی متعامل فراگیر و نه تعامل سازنده محدود و موردی، امکان توسعه در این عصر را فراهم می‌کند.

حد مشخصی بتوان بیشتر از حضور در این کشور بهره جست، زیاده‌روی و اغراق به نظر می‌رسد. ایران در بازار اقتصادی عراق رقابتی نیرومندی دارد که در مورد بسیاری کالاها و خدمات توان رقابت با آنان را ندارد.

پنج. کوتاه‌مدت بودن: منتقدان سیاست منطقه‌ای ایران برآنند که دستاوردهای ایران در منطقه به شدت کوتاه‌مدت است و پایدار نیست. این دستاوردها نیازمند مراقبت دائمی هستند و بسیار شکننده بوده و به راحتی ممکن است از دست بروند. به علاوه گاهی حفظ و نگهداری این دستاوردها هم بسیار پرهزینه‌تر از کسب آنهاست.

اکنون در عراق و لبنان، اعتراضات وسیعی وجود دارد که بخشی از آن متوجه حضور و نفوذ ایران است. در غزه، با فشارهای مصر، حماس کمی روابط خود با ایران را دگرگون کرده و از درگیر شدن با اسرائیل پرهیز می‌کند. در سوریه با فشار روسیه، ایران حضور خود در این کشور را محدود کرده است.

شش. وجود مخالفت داخلی: منتقدان سیاست منطقه‌ای ایران بر وجود مخالفت بخش‌هایی از جامعه ایران با این سیاست تأکید می‌کنند. به ادعای آنان اگر در مورد این سیاست همه‌پرسی صورت گیرد، بسیاری به تغییر در آن رای می‌دهند. این مخالفان برخی شعارهای اعتراضی در حوادث دی‌ماه ۹۶ را برجسته می‌کنند که در آن برخی علیه محور مقاومت و حمایت از آن شعار دادند.

رقابت با حاصل جمع صفر بین ایران عربستان و ترکیه در غرب آسیا

دکتر میترا راه نجات - عضو هیات علمی دانشگاه علامه طباطبائی - عنوان کرد: غرب آسیا بعد از فروپاشی شوروی اهمیت سابقش را تا حدی از دست داد. اما از دوران باراک اوباما مجدداً اهمیت غرب آسیا و با ظهور داعش عیان شد. به گفته استادیار دانشگاه علامه طباطبائی، سه قدرت ایران، عربستان و ترکیه

در سه حوزه بازاریابی برای کالاها و خدمات (با موقعیت برتر ترکیه)، انرژی و ترانزیت آن (با موقعیت برتر ترکیه و عربستان) و بازیگری به عنوان راهبر جهان اسلام (با بازی هر سه قدرت در حوزه‌های نفوذ) در رقابت کامل هستند. اتفاق‌هایی که در این سه حوزه صورت می‌گیرند اهمیت ژئواکونومیک دارند از جمله در حوزه دیپلماسی خط لوله و تبدیل شدن به معبر انرژی از شرق به غرب و از شمال به جنوب. در این زمینه هندی‌ها و روس‌ها روی کریدور شمال جنوب تأکید دارند چون هزینه انتقال کالا بین هند و روسیه و شمال اروپا را تا ۳۰ درصد کاهش می‌دهد. در همین راستا بین ایران (پروژه بندر چابهار که از سوی هندی‌ها تأمین مالی می‌شود) و پاکستان (توسعه تاسیسات بندری گوادر) رقابت پنهانی وجود دارد. پروژه دیگری که از نگاه راه نجات اهمیت دارد ورود اسرائیل به پروژه‌های انتقال انرژی منطقه به مدیترانه است که از جمله آنها می‌توان به پروژه کاتز برای اتصال بندر حیفا به دویب هست که با سرمایه‌گذاری امارات متحده عربی و عربستان سعودی در حال انجام است.

سیدمحمد کاظم سجادیپور درباره فراگیر شدن سیاست خارجی و اتصال زندگی مردم عادی - دیپلماسی ملی به همدیگر سخن گفت.

دستیار ویژه ظریف در همان ابتدای بحث، یک سوال اساسی مطرح کرد. سوال سجادیپور این بود: علوم سیاسی چه نسبتی با سیاست خارجی ایران داشته است؟

وی با اشاره به تاریخ یکصد ساله تاسیس مدرسه عالی علوم سیاسی که بعدها به دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران تغییر یافت تصریح کرد که علم سیاست می‌تواند به تعلیم و تربیت، توصیه و تجویز و بالاخره به توجیه یا تخطئه سیاست خارجی و نیروهای آن بپردازد و این‌گونه نیز بوده است. رییس سابق هیات‌مدیره انجمن علوم سیاسی و استاد روابط بین‌الملل دانشکده روابط

بین‌الملل وزارت امور خارجه در ادامه به شرح بنیادهای متحول و پویای سیستم خارجی پرداخت و تصریح کرد: سه عنصر مکان جغرافیایی، زمان یا زمانه وقوع تحولات و بالاخره توان و قدرت اعمال و بازی‌سازی در سیاست خارجی اهمیت کلیدی دارند و علوم سیاسی در این مراحل نیز حائز نقشی واضح است. سجادیپور بالاخره به روندهای پیش‌روی سیاست خارجی و ضرورت همراهی بیشتر علوم سیاسی پرداخت و گفت: با توجه به فراگیر شدن سیاست خارجی و پیچیدگی رفتارها و ظهور کنشگران متعدد لازم است اولاً جامعه نیز مانند دیپلمات‌ها نسبت به پیچیدگی‌های جهانی وقوف داشته باشد و از نگاه دوگانه‌ساز (سیاه و سفید) اجتناب کند. ثانیاً در خصوص پیچیدگی‌های پیش‌رو، تحقیقات موثری صورت گیرد تا این تحولات درک و درونی نیز بشود و بالاخره لازم است تعادلی بین نیازهای سرزمینی ایران و مختصات ویژه محیط ایران (از جمله قرار گرفتن ایران در منطقه‌ای خطیر و همسایگی‌اش با کشورهای بسیار پیچیده جهان) برقرار شود.

بعد از ارائه بحث سخنرانان پهل، پرسشگر این نشست، از سجادیپور در خصوص موانعی که پیش‌روی دسترسی دانشگاهیان به کانون‌های سیاست خارجی توضیح خواست و تأکید کرد که رابطه منظم و موثری بین دستگاه دیپلماسی در عمل وجود ندارد یا این کار خیلی کم و دیر انجام می‌شود.

ذاکری با اشاره به بحث امین پرتو در باب دستاوردهای سیاست منطقه‌ای ایران، دو عبارت بازدارندگی و نیز مهار تحرکات تروریستی در منطقه را مورد تردید قرار داد و تصریح کرد: ظهور پدیده ناکو تروریسم یا تروریسم هیبریدی نشان می‌دهد که دستاوردهای مزبور خیلی موفق و پایا نبوده‌اند.

تامل ذاکری در باب سخنان جمالی این بود که اظهار مطالبی چون توسعه و ارتقای مناسبات و این قبیل تجویزها در نظر راحت

واردات از ایران به ویژه واردات حامل‌های انرژی می‌خواهد راه را بر ایران ببندد و باید در این بازی پیچیده که آمریکا راه انداخته است بسیار با دقت رفتار کنیم. یادمان باشد عراق رقیب اصلی ایران در صادرات نفت نیز هست.

عرب‌های حاشیه خلیج فارس

امارات و بحرین دو کشور کوچکنند که راه خود را از ایران به طور کلی جدا کرده و با دست دادن با اسرائیل یکسره خود را در صف دشمن ایران قرار داده‌اند. پیامدهای حضور گسترده اسرائیل در اقتصاد، سیاست و فرهنگ و سایر مسائل این دو کشور و احوالنا قطر و عربستان راه را برای ایران در حوزه‌های گوناگون تنگ می‌کنند.

آمریکا، دشمن تاریخی و خطرناک

ایران بیشترین تهدیدها و تحدیدها را در چهار دهه پس از استقرار نظام جمهوری اسلامی از سوی آمریکا تجربه کرده است. اکنون نیز در مرکز دشمنی آمریکا قرار دارد. رهبران فعلی آمریکا و کاخ سفید هر روز ساز ناجوری علیه ایران کوک می‌کنند و با صدای بلند به ایران اخطارهای هشداردهنده تند می‌دهند و باید با مدارا و تدبیر راه را به گونه‌ای باز کنیم که تیرهای آخر این دولت مستقر آمریکا بر تن اقتصاد خسته ایران بیش از این آسیب نرساند.

در جایی از کره زمین ایستاده است و رفتارهای همسایه‌ها و رقبای منطقه‌ای و مخالفان ذاتی نظام سیاسی ایران به گونه‌ای است که ایران دوستان کمتری نسبت به رقبای و کشورهای مخالف دارد و از ناحیه رقبای و دشمنان با تهدیدهای جدی مواجه است و این تهدیدها اقتصاد ایران و زندگی و کسب‌وکار ایرانیان را با دردسر روبه‌رو کرده است.

جنگ قره‌باغ

تازه‌ترین رخداد خارجی در همین روزها در جریان است. ایران با کشورهای ارمنستان و آذربایجان و نیز منطقه‌ای که بر سر آن جنگ در حال جریان است مرزهای قابل‌اعتنایی دارد. حضور اسرائیل، ترکیه و مزدورهای به جنگ فرستاده به این جنگ در صورت ادامه می‌تواند ایران را در شرایط نامساعدی قرار دهد. ارمنستان یکی از کشورهای است که ایران از آن کشور برای مقاصد اقتصادی استفاده می‌کرد و حالا این روزنه نیز بسته می‌شود.

به نظر می‌رسد رفتار و گفتار الکاظمی نخست وزیر تازه انتخاب شده در عراق به گونه‌ای است که باید در کانون توجه قرار گیرد. ایران اکنون با صادرات گسترده انواع کالا به بازارهای عراق درآمد ارزی قابل‌اعتنایی دارد و به نظر می‌رسد این درآمد ارزی در مرکز توجه آمریکا قرار دارد و آمریکا با ایجاد محدودیت

است اما مهم‌تر از این رهنامه‌نویسی نظری و آکادمیک، ترسیم راهکار عملی و عینی است. سجادپور در پاسخ به پرسشگر پندل این گونه پاسخ داد که متأسفانه در دنیا هم فاصله‌ای بین تئوری و عمل پدیدار شده که دامن ایران را نیز گرفته و انتشار کتابی مهم با عنوان The End of Expertism شاهدی روشن بر این مقوله است که بی‌نیازی دستگاه ترامپ به نظر متخصصان را بررسی کرده است.

سجادپور این نکته را هم یادآور شد که شخص وزیر امور خارجه ایران از طریق ایمیل شخصی، توثیت و جلسه‌های سه‌شنبه‌هایش با استنادی که اندیشه‌های کاملاً متضاد با هم دارند سعی کرده این دغدغه درست شما را تدبیر کنند.

تهدیدهای امروز

به نظر می‌رسد با توجه به نکات گفته‌شده در سخنان اندیشمندان علوم سیاسی درباره تهدیدهای ایران و نیز مقوله بسیار بااهمیت رقبای و رفقای ایران در جهان و در منطقه و در همسایگی باید با دقت تمام پیامدهای هر رخداد در این سه سطح بر منافع ایرانیان و اقتصاد و کسب‌وکار و آینده ایرانیان را در کانون توجه قرار داد.

رقبای بیشتر از رفاقا هستند

این یک واقعیت تلخ است که ایران بدبختانه